

УДК 354.84:368.416

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЖЕСТОВОЇ МОВИ В УКРАЇНІ

Соцька А.М., к. ю. н.,
заступник завідувача

*Відділ забезпечення діяльності Уповноваженого Президента України
з прав людей з інвалідністю Адміністрації Президента України*

Стаття присвячена розкриттю теоретико-правових та практичних особливостей природи правового статусу жестової мови в Україні. З цією метою здійснено аналіз понятійного апарату за темою дослідження, сформульовано авторські дефініції деяких понять, розглянуто стан законодавчої визначеності статусу жестової мови, проблеми її застосування і ймовірні шляхи їх вирішення.

Ключові слова: людина з порушеннями слуху, жестова мова, спілкування, державна мовна політика, правовий статус жестової мови.

Статья посвящена раскрытию теоретико-правовых и практических особенностей природы правового статуса жестового языка в Украине. Для этого осуществлен анализ понятийного аппарата по теме исследования, сформулированы авторские дефиниции некоторых понятий, рассмотрены состояние законодательной определенности статуса жестовой языка, проблемы ее использования и возможные пути их решения.

Ключевые слова: человек с нарушениями слуха, жестовый язык, общение, государственная языковая политика, правовой статус жестового языка.

Sotska A.M. LEGAL STATUS OF THE SIGN LANGUAGE IN UKRAINE

The article is devoted the disclosure of the theoretical and legal and practical peculiarities of the nature of the legal status of sign language in Ukraine. For this the author analyzed the conceptual apparatus on the topic of the study, formulated the author's definitions of certain concepts, considered the state of legal definition of the status of the sign language and the problems of its application and the probable ways of their solution.

Key words: people with hearing impairments, sign language, communication, state language policy, legal status of sign language.

Постановка проблеми. Передумовою виникнення звукової мови, на думку багатьох учених і філософів [9; 10; 19], була жестова мова, яка з прадавніх часів існувала як засіб спілкування за допомогою рухів тіла, міміки та окремих звуків.

В Україні жестова мова в розумінні її як мови спілкування людей із порушеннями слуху існує понад двісті років. За час свого становлення на теренах нашої держави сприйняття жестової мови еволюціонувало від розуміння її як засобу побутового спілкування до прийняття як самостійної мови людей із порушеннями слуху.

Проте з 1991 р. й дотепер усупереч численним дорученням Глави держави, Парламенту та Уряду питання унормування положеннями законодавства у сфері державної мовної політики статусу жестової мови і механізму її використання залишається невирішеним. Крім того, не регламентовано питання моніторингу та збору статистичних даних у цій сфері, що унеможливує формування адекватного й достовірного уявлення про рівень проблемності використання (чи невикористання) жестової мови тощо. Крім того, увага науковців у правовій сфері до питання особливостей жестової мови є вкрай недостатньою.

Ступінь розробленості проблеми. Окремих аспектів питання забезпечення прав та законних інтересів людей із порушеннями слуху, зокрема забезпечення їх права на спілкування за допомогою жестової мови, торкалися у своїх наукових працях Й. Гейльман, Т. Єжова, Г. Зайцева, В. Засенко, Є. Зуєва, С. Кульбіда,

О. Таранченко, Р. Фрадкіна, І. Чепчина та ін. Однак відповідні напрацювання є недостатніми в контексті законодавчо-діяльнісних аспектів природи цього засобу спілкування, зокрема крізь призму адміністрування.

Мета статті – розглянути стан законодавчої визначеності статусу жестової мови, проблеми її застосування і ймовірні шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Критичність ситуації з науковим розумінням та законодавчою регламентацією інституту жестової мови зумовлює потребу в детальному науковому дослідженні теми правового статусу жестової мови в Україні в частині понятійного апарату, законодавчого визначення та практичних аспектів застосування.

У цьому контексті варто зауважити, що першоосновою існування соціуму, беззаперечно, є спілкування, без якого людина жити не може. Однак людське різноманіття досить часто викликає необхідність у додаткових засобах його здійснення окремими людьми. Зокрема, з 7 млрд. населення Землі 1,5% є повністю глухими людьми чи людьми з важкими втратами слуху. За офіційними даними Державної служби статистики, станом на 1 січня 2016 р. в Україні хвороби вуха було зафіксовано в 1 013 140 осіб, зокрема в 298 376 дітей [2, с. 14]. Серед них особи зі зниженим слухом або ті, що слабо чують, глухі та сліпоглухі.

Ще в 1835 р. відомий сурдоперекладач В. Флері висловився в одній зі своїх наукових праць, що «глухоніма» людина, говорячи відверто, не гірша і не краща за інших людей.

Вона має однакові задатки можливостей, володіє однаковими стихіями вдосконалення; «всі відмінності, які в неї помітні, можна віднести до обставин, що оточують її» [18, с. 83].

Усупереч особливостям здоров'я, зумовленим порушеннями слуху, ці люди є рівноправними членами суспільства та наділені правом на включення їх у соціум засобами інклюзії. Такий їх статус впливає з міжнародного та національного законодавства. Окрім іншого, вони мають право на створення умов для спілкування з оточуючими, зокрема із застосуванням жестової мови.

Науковцями та практиками пропонується досить велика кількість дефініцій поняття «жестова мова», серед яких такі:

– специфічна лінгвістична система, що має усі ознаки повноцінної мови [5, с. 29]. Жестова мова характеризується своєрідністю морфології, синтаксису, семантики [1, с. 38]. При цьому не існує єдиної жестової мови. Кожна спільнота, яку складають особи, що безпосередньо спілкуються й проживають локально, упродовж кількох поколінь формує власну знакову систему, яка забезпечує відповідні комунікативні потреби [3, с. 126]. Отже, цілком доречним є висновок стосовно того, що кожна національна жестова мова є лінгвістично довершеною саме мовою, а не системою спілкування, та абсолютно не співвідноситься з національною мовою, якою спілкується населення країни, що чує [5, с. 37]. Із зазначеного випливає ключова ознака жестової мови, яка зводиться до ідентифікації її як самостійної мови;

– розвинута, складно-структурована, природна візуально-комунікативна знакова система, яка використовується її носіями для комунікації (у тих самих значеннях, що й словесна мова для тих, хто чує) [7, с. 9]. Отже, на думку автора цього визначення, жестова мова є засобом комунікації;

– природна візуально-просторова мова, яка використовується під час комунікації в спільнотах, де є ті, хто не чує та слабо чує [8, с. 211].

У цьому контексті варто зазначити, що в словниковій літературі мову загалом визначено як історично сформовану систему звукових, словарних і граматичних засобів, які об'єктивують роботу мислення і засіб спілкування, обміну думками та взаємного розуміння людей у суспільстві [11];

– комунікативна система, висловлювання якої побудовані не на звуковій, а на жестикуляційно-мімічній основі (жести рук, артикуляція губ, міміка та емоції). Отже, у жестовій мові інформація кодується рухами рук, тіла, мімікою обличчя і сприймається зорово [8];

– система умовних знаків, які утворюються рухами рук, мімікою обличчя, рухами тіла, та додатковий засіб спілкування, що зазвичай комбінується з усним мовленням [17, с. 493]. Цінним у цьому визначенні є відзначення невзаємовиключеності звукової та жестової мов, які є рівноцінними та незалежними одна від одної;

– візуально-кінетична знакова система, що сформувалась у природних умовах безпосередніх стосунків, склалась історично та нале-

жить до культурних надбань спільноти глухих [4, с. 242].

Розглядаючи зміст поняття «жестова мова», необхідно зазначити про її значущість не лише для людей із порушеннями слуху, але й для людей, які постійно з ними контактують, особливо з огляду на те, що менше 5% дітей із порушеннями слуху мають батьків із такими самими особливостями розвитку.

Вищезазначене дає підстави вважати жестову мову історично сформованою самостійною мовою спілкування людей із порушеннями слуху засобами руху рук, тіла та міміки обличчя.

Переходячи до розгляду питання статусу жестової мови, спочатку варто визначитися з тим, чим є статус будь-якого суспільного явища.

За загальним правилом, зазначена категорія означає положення, позицію, ранг у будь-якій ієрархії, структурі, системі [16].

Поділяємо думку С. Сівкова, який стверджує, що в разі визначення статусу в юридичних нормах (іншими словами, фіксації в юридичній формі), він характеризується як правовий [15, с. 44].

Водночас, інтерпретуючи визначення правового статусу, запропоноване цим науковцем, вважаємо, що у разі з жестовою мовою її правовий статус варто розуміти як сукупність законодавчо визначених особливостей жестової мови та механізму її використання.

Аналіз національного законодавства у сфері державної мовної політики та практики його реалізації засвідчує відсутність в Україні належної регламентації правового статусу жестової мови, а отже, й умов для участі людей із порушеннями слуху в освітніх, трудових та інших видах правовідносин.

Такий стан справ зумовлює проблеми, пов'язані з низькою самооцінкою людей із порушеннями слуху, нечіткими життєвими планами, загрозою соціалізації та небезпекою ізоляції цієї категорії населення, обмеженням їх комунікаційних можливостей та неможливістю розвитку серед цих людей грамоти тощо.

У контексті масштабності проблеми відсутності належного рівня комунікації людей із порушеннями слуху з оточенням міжнародне законодавство [6; 13; 14] установлює необхідність здійснення на державному рівні низки заходів, зокрема щодо: 1) визнання, підтримки, заохочення та сприяння використанню і засвоєнню жестових мов; 2) сприяння заохоченню мовної самобутності глухих; 3) стимулювання всіх можливостей мистецтва рук і жестів; 4) розроблення стратегій щодо забезпечення доступності інформаційних послуг та документів для людей із порушеннями слуху; 5) представлення інформації про діагностику, права, послуги та програми людям з інвалідністю, їх сім'ям та захисникам їхніх прав у доступній для них формі; 6) забезпечення надання людям із порушеннями слуху послуг із сурдоперекладу; 7) застосування мови жестів для навчання глухих дітей в їх сім'ях та громадах; 8) залучення до роботи учителів з інвалідністю, які володіють жестовою мовою.

Зі свого боку Україна, усвідомлюючи проблемність інтеграції зазначеної категорії гро-

мадян у соціум, забезпечила визначення у ст. 23 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» статусу жестової мови як мови людей із порушеннями слуху, яка є засобом спілкування та навчання і захищається державою.

Водночас положеннями цієї статті передбачено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування: 1) сприяють поширенню жестової мови та заохоченню мовної самобутності осіб із вадами слуху; 2) гарантують збереження, вивчення і всебічний розвиток жестової мови, її використання як засобу виховання, навчання, викладання, спілкування і творчості; 3) забезпечують можливість комунікації людей з інвалідністю з порушеннями слуху в органах, установах та закладах соціального захисту населення, правоохоронних органах, органах пожежної безпеки, аварійно-рятувальних службах, закладах охорони здоров'я, навчальних закладах тощо; 4) сприяють наданню послуг перекладачів жестової мови громадянам України з порушеннями слуху, які користуються жестовою мовою; 5) створюють умови для наукового вивчення жестової мови; 6) сприяють використанню жестової мови в офіційних відносинах. У свою чергу, телерадіоорганізації (незалежно від форми власності та відомчого підпорядкування) забезпечують субтитрування або переклад на жестову мову офіційних повідомлень, кіно-, відеофільмів, передач і програм [12].

Висновки. Отже, на сьогодні в Україні має бути забезпечено підготовку та прийняття законодавства, яке чітко визначатиме статус жестової мови, а також неухильне практичне виконання вимог нормативно-правових актів у частині її застосування.

Вищезазначене дає підстави для висновку стосовно того, що відсутність чіткого механізму використання жестової мови є причиною порушення конституційних прав громадян із порушеннями слуху. Водночас варто зазначити, що останнім часом представників цієї категорії населення дедалі частіше можна зустріти на вулицях, у магазинах, громадському транспорті, в навчальних закладах тощо. Це свідчить про певні зрушення в напрямі забезпечення їх активної участі в житті суспільства. У цьому контексті є значні сподівання і на належний рівень розвитку жестової мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зайцева Г.Л. Жестовая речь. Дактилология : Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 192 с.

2. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2015 році. Статистичний бюлетень // Державна служба статистики України. – К., 2016. – 92 с.

3. Замша А.В. До проблеми визначення ролі мови у формуванні абстрактного мислення підлітків з порушеннями слуху / А.В. Замша // Зб. наук. праць Київського міжнародного університету, Інституту соціальної та політичної психології НАПН України : Психологічні науки : Проблеми і здобутки. – № 4. – 2013. – С.118–133.

4. Замша А.В. Роль жестової мови у розвитку особистості нечуючої дитини / А.В. Замша // Жестова мова й сучасність. – К. : Наукова думка, 2010. – № 5. – С. 238–247.

5. Кобель І.Г., Кобель М.Т. Навчання глухих та інклюзія : мовний виклик. Україна і міжнародний досвід / Кобель І.Г., Кобель М.Т. // Жестова мова й сучасність. : Зб. наук. пр. № 5 / Ін-т спец. педагогіки АПН України ; [ред. кол. : В. І. Бондар та ін.]. – К., 2010. – С. 28–46.

6. Конвенція про права осіб з інвалідністю : [підписана 13 груд. 2006 р.] // Офіційний вісник України. – № 17. – Ст. 799.

7. Концепція білінгвального навчання осіб з порушеннями слуху / [С.В. Кульбіда, І.І. Чепчина, Н.Б. Адамюк, А.В. Замша, Н.А. Зборовська, Н.В. Іванюшева, О.М. Лещенко]. – К. : УТОГ, 2011. – 53 с.

8. Крак Ю.В. Математичні методи та прикладні інформаційні технології моделювання, перекладу та навчання для української жестової мови / Ю.В. Крак, О.В. Лозинська, В.В. Пасічник, А.С. Тернов, Д.В. Шкільнюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Інформаційні системи та мережі. – 2016. – № 854. – С. 210–227. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPICM_2016_854_22.

9. Кульбіда С.В. Українська жестова мова як природна знакова система. Жестова мова й сучасність : збірник наукових праць / С.В. Кульбіда // К. : Центродрук. – 2009. – С. 218–239.

10. Марр Н. Избранные работы. – В 5 т. – Т. 1. – Ленинград, ГИИМК, 1933 г. – 437 с.

11. Ожегов С.И. Толковый словарь Ожегова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovarozhegova.ru/>

12. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні : Закон України від 21 берез. 1991 р. № 875-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 21. – Ст. 252.

13. Резолюція 48/96 Генеральної Асамблеї ООН «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю» від 20 груд. 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_306.

14. Рекомендація про участь і вклад народних мас в культурне життя від 26 листоп. 1976 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_574.

15. Сівков С.В. Адміністративно-правовий статус Міністерства соціальної політики України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Сівков Сергій Віталійович. – К., 2013. – 216 с.

16. Словopedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovpedia.org.ua/30/53396/26174.html>.

17. Украинский Советский Энциклопедический Словарь / Редкол. : А.В. Кудрицкий и др. – В 3 т. – Т. 1. – К. : Главная редакция Украинской советской энциклопедии, 1988. – 2 296 с.

18. Флери В.И. Глухонемые, рассматриваемые в отношении к их способам образования самым свойственным их природе / В. Флери. – Санкт-Петербург : Иипография А. Плюшара, 1835. – 306 с.

19. Чикобава А.С. Введение в языкознание : учеб. пособ. для гос. ун-тов и пед. ин-тов. / А. С. Чикобава. – Ч. 1. – М. : Учпедгиз, 1952. – 243 с.